

MIKROFINANCE – NÁSTROJ ŘEŠENÍ CHUDOBY

Tomáš Hes
Červenec 2012

Miliony lidí z rozvojových zemí světa žijí v chudobě a bez přístupu k základním službám. Existuje mnoho nástrojů a programů, které se snaží zmírňovat chudobu a zlepšovat postavení obyvatel s nízkými příjmy.

Mikrofinancování zpřístupňuje chudým obyvatelům finanční služby, které jsou pro ně v jejich tradiční formě často nedostupné. S pomocí mikrofinančních institucí (MFIs – Microfinance Institutions) pak mají možnost spořit, půjčovat si peníze nebo se pojistit. Škála finančních produktů poskytovaných MFIs se stále rozšiřuje.

Mikrofinancování představuje druh finančního zprostředkování ve formě drobných transakcí mezi věřiteli a dlužníky. Mikrofinance jsou malé půjčky v řádu desítek či stovek dolarů, poskytované na krátká, zpravidla 4 až 6 měsíců trvající období.

Principy mikrofinancování

- Jedná se o podnikatelské, nikdy o spotřební úvěry. Dlužník tak má motivaci splácet. Kdyby úvěry nesplácel, další úvěr by už nedostal.
- Funguje při něm princip kolektivního ručení. Za splácení dluhu ručí úvěrová skupina, která si do čela zvolí svého zástupce. Vedoucí skupiny vybírá splátky, jedná s bankou a udržuje disciplínu.
- Úvěřář dohlíží nad úvěrovými skupinami. Bydlí v takové vzdálenosti od úvěrových skupin, aby bylo možné k nim bez potíží dojet.
- Dlužníci jsou povinni dodržovat přísnou disciplínu. To například zahrnuje pravidelné schůzky úvěrové skupiny, dozor ze strany úvěřáře, pokuty za pozdní příchody na schůzky.
- Úvěry jsou poskytovány v cyklech. Nejprve je možné půjčit si menší částky, později vyšší. U úspěšných klientů může výše úvěru vyšplhat ze stovek dolarů až na stovky tisíc dolarů.
- Mikrofinance budují sítě a přispívají k výměně informací. Jedním z důvodů popularity mikrofinancí je prvek budování společensko-ekonomických struktur, které poskytují alternativu k často špatně fungujícím státním či komerčním institucím.

Mikrofinancování patří mezi velmi úspěšné a zejména dlouhodobě udržitelné programy, do kterých se zapojily miliony lidí z rozvojových i rozvinutých zemí na celém světě. Rozšíření mikrofinancí je jednou z priorit Organizace spojených národů (OSN). Je součástí Rozvojových cílů tisíciletí (Millennium Development Goals, MDGs), které si mezinárodní společenství předsevzalo pod hlavičkou OSN na Miléniové konferenci v roce 2000. MDGs jsou programem na snižování celosvětové chudoby, prvních 7 cílů má být splněno do roku 2015 a osmý cíl do roku 2020¹.

¹ 8 miléniových cílů:

- 1) snížení extrémní chudoby a hladu o polovinu,
- 2) dosažení základního vzdělání pro všechny,
- 3) prosazování rovnosti pohlaví a posílení role ženy ve společnosti,
- 4) snížení dětské úmrtnosti (cílem je do roku 2015 snížit úmrtnost dětí do pěti let o dvě třetiny),
- 5) zlepšení zdraví matek (zejména snížení mateřské úmrtnosti),
- 6) boj s HIV/AIDS, malárií a dalšími nemocemi (například s tuberkulózou),

Důležitost mikrofinancí se objevuje v různých sférách: rok 2005 byl vyhlášen Mezinárodním rokem mikrokreditu a v roce 2006 byla udělena Nobelova cena za mír Mohammedu Yunusovi, „otci“ mikrofinancí. Mikrofinance už nejsou jenom lokálním tématem, v současné době se toto téma stále častěji objevuje v nadnárodních médiích, propojováním kapitálových zdrojů se stává předmětem zájmu i řady mezinárodních akademických výzkumů. Portfolia mikrofinančních institucí kupují komerční banky, které rozpoznaly budoucí výnosný trh. Dobře spravovanými investicemi do mikrofinančních institucí je možné si dobře vydělat a zároveň pomáhat. Kritici namítají, že mikrofinanční instituce jsou nesoběstačné a bez dotací neudržitelné. Vycházejí přitom z faktu, že většina institucí je ve ztrátě. Faktem však je, že sektor je ještě velmi mladý a mikrofinanční ústavy potřebují několik let, aby získaly soběstačnost.. Předmětem kritiky jsou i ekonomické a sociální efekty na klienty, které nejsou zatím příliš významné. Zejména je poukazováno na skutečnost, že se podaří za pomoci mikroúvěrů zbohatnout a vymanit se z chudoby pouze části klientů mikrofinančních institucí. Tyto teorie však stále ještě nejsou opřeny o rozsáhlejší výzkumy, a nesrovnatelně větší část vědeckého publika mikrofinance považuje za pozitivní a potřebné.

Historie mikrofinancování

Koncept mikrofinancí není novinkou. Skupiny lidí, které společně spořily a vzájemně se úvěrovaly, existovaly po staletí po celém světě v různých formách. Od poloviny 19. století se v Evropě začalo objevovat několik větších a formálnějších spořicíh a úvěrových institucí, organizovaných převážně kolem venkovských a městských nemajetných klientů. Koncept úvěrového družstva byl rozvinut Friedrichem Wilhelmem Raiffeisenem, z jehož organizace posléze vznikla i v českých zemích známá Raiffeisenbank. Od roku 1870 se úvěrová družstva rychle rozšířila z oblastí kolem Rýna a malých německých států do jiných zemí Evropy a Severní Ameriky a posléze do rozvojových zemí. Začátkem 19. století se různé adaptace modelu začaly objevovat na venkově v Latinské Americe a Asii. Například indonéská People's Credit Bank, jež byla otevřena v roce 1895, dnes patří mezi nejrozsáhlejší finanční instituce v Indonésii s více než 9 000 pobočkami. Během let se však mnohé z těchto institucí staly neefektivními a zbytečně drahými. Mezi padesátými a sedmdesátými léty minulého století se vlády soustředily na poskytování úvěrů pro malé a velké zemědělce v naději na zvýšení produktivity a příjmů. Cílem intervencí na venkově byla modernizace zemědělského sektoru, zvýšení komercializace venkovského sektoru, mobilizace volně ležících prostředků, snižování útisku zadlužených a zvýšení investic díky úvěrům. Pokusy o zlepšení možností získat zemědělské úvěry podporované státem však byly málokdy úspěšné. Zemědělské rozvojové banky trpěly masivním únikem kapitálu kvůli zvýhodněným úrokovým sazbám. Problém byl i v efektivitě. Úvěry se mnohdy nedostaly k potřebným, ale zůstaly v rukou již zavedených zemědělců.

Za významný rok ve vývoji mikrofinancování je považován rok 1983, kdy Muhammad Yunus založil v Bangladéši banku jménem Grameen Bank (v překladu vesnická banka), s cílem bojovat proti chudobě. Yunus při zakládání banky vycházel z myšlenky, že každý má právo získat půjčku a pomoci si z chudoby. V roce 2006 byly mikrofinance zpopularizovány udělením Nobelovy ceny za mír právě Muhammadu Yunusovi za podporu ekonomického a sociálního rozvoje znevýhodněných oblastí. Yunus pro Nobelovu nadaci uvedl: „Chudoba je umělý výtvar. Nepatří do lidské civilizace a my to můžeme změnit. Stačí, když změním politiku a instituce. Lidé se neprosí o charitu, ta není řešením. Mohou sami změnit své životy, když se jim dostane správné institucionální podpory. Půjčovat peníze není nic zvláštního, my je však půjčujeme chudým - těm, kterým nikdo půjčit nechce.“

7) zajištění udržitelného rozvoje životního prostředí,

8) vytvoření světového partnerství pro rozvoj s důrazem na pomoc, obchod a odpuštění dluhu.

Mikrofinancování a organizace poskytující mikroúvěry

Organizace poskytující mikroúvěry slouží chudým lidem v izolovaných a vzdálených oblastech, často v regionech, kde jsou častým jevem přírodní katastrofy nebo závažné nemoci, ale také lidem v zemích, kde nedostatek příležitostí k podnikání a slabá pomoc vlády je každodenní realitou. Většinu klientely tvoří ženy. Mnohokrát se totiž v rozvojových zemích potvrdilo, že v podnikání prokazují větší zodpovědnost a trpělivost než muži, navíc vytvořené bohatství v rodině rozdělují spravedlivěji. Mikrofinanční instituce a jejich zaměstnanci sami o sobě nedokážou vybudovat infrastrukturu, postavit školy či nemocnice, ani to není jejich cílem. Ale dokážou podpořit jednotlivce a rozvinout jejich schopnosti natolik, až se z nich postupně stanou nezávislí a sebevědomí živnostníci a podnikatelé. Jejich úspěch pak podpoří komunitu jako celek.

MFI jsou finanční instituce, které hledají, distribuují a spravují finanční zdroje. Finance, které spravují, nejčastěji pocházejí z mezinárodních zdrojů, místních státních rozvojových fondů nebo ze soukromých zdrojů komerčního charakteru. Zaměstnanci mikrofinančních institucí mají na starosti logistiku mikroúvěrů, analýzu klientely, péči o financující zdroje a veškerou spojenou administrativu. Zaměstnávají lokální autority a školí je na úvěráře (credit officers, zástupce mikrofinanční instituce), kteří pak navštěvují jednotlivé skupiny dlužníků a dohlíží na splácení a rozvoj operací. Mikrofinanční organizace kromě toho vzdělávají své klienty, mikropodnikatele, poskytují jim základy účetnictví, školí je v oblasti marketingu, obchodu a dalších dovednostech. Svým působením vytvářejí síť mezilidských vztahů a formují tak prostředí v okrajových společnostech. Některé neziskové MFI pracují i s dalšími riziky, jako je civilní násilí, nakažlivé nemoci, či přírodní katastrofy, a financují tak ohrožené vrstvy obyvatelstva. MFI většinou nabízejí úrokové míry, které jsou mnohokrát nižší než úrokové míry lichvářů, přesto jsou vyšší než cena klasického bankovního úvěru. Vyšší cena má své příčiny. Ve snaze prozkoumat přesné potřeby klienta a nabízet jej těm, kteří jsou schopní úvěry splácet, tráví zaměstnanci mikrofinančních institucí velkou část svého času hledáním trhu v terénu. MFI musí být efektivně řízeny, musí mít silný informační systém, silnou vnitřní kontrolu a vysokou operační soběstačnost, aby dokázala ustát sezónní výkyvy poptávky regionálních trhů. To vše se samozřejmě projevuje ve vyšší úrokové míře. Většinová část úvěrů nebývá garantována ani jinak chráněna zárukami, kromě skupinového ručení, které spočívá v tom, že si úvěr bere celá skupina. MFI přísně měří riziko a dohlížejí na zpronevěru peněz nejen ze strany klientů, ale i ze strany zaměstnanců a managementu. MFI mají proto takovou úrokovou míru, která kryje jejich vyšší operační náklady v porovnání s bankou a zároveň je únosná pro klienty. Pracovníci se věnují klientům individuálně (pracovník MFI je často navštěvuje v místě jejich bydliště nebo pracoviště, získává tak představu o jejich sociální a ekonomické situaci), což přináší vyšší pravděpodobnost splácení a menší rizika.

Druhy mikrofinančních institucí

Dělení MFI podle charakteru vzniku nebo vlastnictví:

- Regulované MFI – banky, regulovaní nebankovní finanční zprostředkovatelé. Příkladem může být instituce Compartamos, což je mexická mikrofinanční instituce, která získala bankovní licenci. Dále se mezi ně patří regulované nevládní organizace.
- Kooperativní MFI – finanční družstva, družstevní záložny
- Neregulované MFI – nevládní organizace, MFI projekty a jiné instituce. Jednou z nejznámějších nevládních organizací, která celosvětově poskytuje mikroúvěry je severoamerická World Vision.

Dalším významným pojmem jsou Svépomocná uskupení (Self Help Groups). Jedná se o neformální skupiny, které vznikají sdružením jednotlivců, popřípadě ze svépomocné sousedské výpomoci. Finanční aktivity takovýchto MFI jsou většinou založeny na vlastním systému spoření peněz. Tyto organizace jsou většinou aktivní mimo formální finanční systém dané země. Nemají daňovou povinnost a nepodléhají vnější kontrole..

Poskytování mikroúvěru

Doba jednoho úvěrového cyklu je zpravidla krátká. Splácí se po týdnech, přičemž první splátka je na řadě hned první týden po poskytnutí úvěru. Týdenní perioda je sice administrativně i nákladově náročná, ale jde o důležité opatření z hlediska disciplíny. Pokročilejším a prověřeným klientům je umožněna individuální periodicitu splácení i na delší dobu.

Úrokové sazby se pohybují v řádech desítek procent v závislosti na stupni vývoje trhu. V Indii a v Bangladéši jsou sazby nižší (typicky 12 % - 15 % ročně), protože trh je již nasycen a často dotován vládou. Naopak v Latinské Americe a v Africe je trh úročen vysokými sazbami, které dosahují 40 % - 70 % ročně.

Splácení opožděných úvěrů je vymáháno v následujících krocích:

- 1) finanční penalizace opožděných splátek,
- 2) osobní návštěva úvěřáře,
- 3) nátlak skupiny, která nechce přijít o povinné úspory,
- 4) doživotní vyškrtnutí ze seznamu klientů a kompenzace ztráty z povinných kolektivních úspor skupiny,
- 5) vymáhání cestou komunálních autorit a právního sporu.

Nesplácení má za následek vážné poškození sousedských vztahů (o peníze přicházejí všichni členové skupiny), ztrátu důvěryhodnosti a možnosti získat další úvěr a získání špatné pověsti na sousedské i administrativní úrovni. V průměru se míra opožděných úvěrů díky kombinaci těchto faktorů pohybuje kolem 2 %.

Důvody, proč lze mikrofinance považovat za bezpečnou investiční alternativu, jsou následující:

- Úvěry mikrofinančních institucí prokazují nižší míru nesplácení než komerční bankovníctví, která se pohybuje mezi 1 % a 2 % ročně. Týdenní splácení mikropůjček poskytuje dokonalý přehled nad splátkovou morálkou dlužníků a tvorbu silnějších vztahů s MFI.
- Mikrofinanční operace jsou odolné vůči výkyvům na finančních trzích, nejsou totiž příliš ovlivněné pohyby na domácích a zahraničních kapitálových trzích. Dlužníci žijící v izolovaných rozvojových trzích jsou nezávislí na makroekonomických cyklech a na kurzovních pohybech, neboť nepracují s jiným než místním zbožím a to pouze na lokálních trzích.
- Velmi atraktivními se mikrofinance stávají i pro svou ziskovost. Ty nejlepší MFIs prokazují až dvojnásobnou ziskovost oproti komerčnímu bankovníctví. Krátké úvěrové období v terénu od 4 do 6 měsíců umožňuje rychlou obrátku kapitálu pro MFIs.

Přímé a nepřímé vlivy mikrofinancí

Mikrofinanční aktivity účinně podporují úsilí redukovat chudobu, neboť jsou poskytovány zpravidla chudším vrstvám obyvatel a malým a středním podnikům zejména na venkově, jejichž největším problémem je nedostatek kapitálu vyplývající z omezeného přístupu ke standardním službám tradičních bank.

Pomáhají řešit hlad, zaměstnanost, působí na zvyšování úrovně vzdělanosti, zdravotnictví, mají příznivý vliv na zvyšování životní úrovně. Mikrofinance mají ve velmi chudých a odlehlých oblastech své opodstatnění. Je to dáno tím, že:

- poskytují lidem v chudých oblastech i minimální úvěry ve výši několika desítek USD, a další finanční služby (mikroúvěry, depositní služby, finanční převody, pojištění, poradenství, apod.),
- jsou cestou, jak formalizovat živnostníky podnikající v šedé ekonomice
- vlády jejich činnost podporují a stimulují tak, aby jejich služby byly ekonomicky trvale udržitelné,
- jsou většinou jedinými finančními institucemi, které jsou v těchto chudých oblastech schopné přijímat vklady,
- dokáží využít tradičních rodových struktur k zajištění poskytnutých finančních zdrojů (slovní záruka rodového nebo vesnického představitele má v tomto prostředí větší váhu než zástavní nástroje),
- dobře spolupracují s nadacemi a soukromými přispěvateli finančních zdrojů,

Mikrofinance však přinášejí i mnohá nepřímá pozitiva, která působí na celou komunitu.

- Vytváří finanční strukturu, která je výhodně využitelná pro investiční činnost (dokáží mini-malizovat korupci, která je v těchto zemích vysoká).
- Pomáhají zvyšování soběstačnosti a sebevědomí chudých lidí se stoupajícími příjmy a socioekonomickým statutem.
- Přispívají k dodržování školní docházky u dětí mikropodnikatelů. Rodiny získávají prostředky, aby dětem zajistily alespoň základní vzdělání.
- Mikrospoření hraje zásadní roli v ochraně proti sezónnosti finančních prostředků. Právě tvorba finančních rezerv vytváří a udržuje dobrou finanční disciplínu klientů.
- Mikrofinanční klienti častěji praktikují plánované rodičovství a lépe se chrání proti nemocem (AIDS, střevní onemocnění, malárie, atd.), což souvisí s růstem vzdělanosti.
- Se stoupajícími příjmy si lidé svou vlastní prací vydělávají více peněz, mohou si také dovolit více a kvalitnějších potravin.

Mikrofinance se díky uvedeným důvodům stávají významnou strategií v boji proti chudbě a v posledních několika letech obrovský boom. Důvodem, proč jsou mikrofinance tak úspěšné, jsou zejména následující argumenty.

Praxe

Jak mikrofinance fungují a jaký mají skutečný efekt v realitě rozvojových zemí, si ukážeme na příkladu dvou žen z mikrofinanční instituce Servicios para Desarrollo v Mexiku a mikrofinanční instituce FIPS v Guatemale. V obou případech (a nejen v těch) mikrofinance skutečně chudým lidem v rozvojových zemích pomohly.

Příběh pekařky Brendy Vales

Brenda Vales si již v dětství oblíbila vůni čerstvého pečiva. Toužila se stát pekařkou, a proto se i v dospělosti snažila v tomto oboru zdokonalit. V mexickém městě Tepalcingo, kde Brenda žije, je však nedostatek kapitálu pro založení a rozvoj živnosti běžnou situací. Brenda i po svatbě postrádala záruky a u komerčních bank neměla šanci úvěr získat. Našla si práci jako podomní prodejyně pečiva vyrobeného v nedaleké pekárně. Stále se však toužila mít svou vlastní malou pekárnu. Jednoho dne se Brendě naskytla příležitost, kdy byla společně s dalšími ženami oslovena úvěřáčkou mikrofinanční instituce Servicios para Desarrollo. V době, kdy se jí podařilo vytvořit úvěrovou skupinu, jí bylo pětadvacet let a měla tři děti, které do té doby živila z nepravidelného platu prodavačky pečiva. Vytvoření úvěrové skupiny jí pomohlo získat úvěr ve výši několika tisíc pesos. Okamžitě si pronajala pekařskou pec. První dny a týdny splácení byly náročné. Dnes je však její pečivo denně vyprodáno ještě horké a Brenda si brzy mohla požádat o další půjčky. Naposledy si zažádala o 18 tisíc pesos a společně s manželem koupila pekařskou pec. Za několik měsíců již v její pekárně pracovala celá rodina, Brendiny děti navštěvují rádně školu a brendě se podařilo ušetřit na opravu střechy jejich domu.

Příběh Marceliny Dionisio Velasco

Marcelina Dionisio Velasco (39) se nikdy nezpозdila s jedinou splátkou, říká o ní Constantina Lopez, „úvěřáčka“ mexické mikrofinanční organizace FIPSA.C. Díky tomu jí kolektiv osmi sousedek z mexické vesničky Guelavichinaga San Dionicio, které si navzájem ručí za mikroúvěry, schválil už třetí navýšenou půjčku. Z 1 500 se už dostala na pět tisíc pesos (asi 8 700 Kč) na padesátiprocentní úrok. Díky mikroúvěru si mohla zařídit dílničku a začít vyrábět vlastní textil. Ví totiž, jaké vzory halenek a šatů na trhu nejlépe prodá. Začít efektivněji podnikat byla nutnost – opustil ji manžel a spolu s matkou vychovává desetiletého syna. Zisk částečně investuje do nákupu ovcí, které vykrmuje a prodává na maso. Už jich má šest. Úvěr splácí po týdnu. Vracet peníze je problém, protože banka není ani v nejbližším městě – třicet kilometrů vzdáleném Ocotlánu. Posílá je tedy telegraficky přes notoricky nekvalitní telekom.

Seznam zkratk:

- MDGs Millenium Development Goals (Miléniové cíle tisíciletí)
- MFIs Microfinance Institutions (mikrofinanční instituce)
- OSN Organizace spojených národů
- USD United States Dollar (americký dolar)

Projekt V4 Aid byl podpořen z prostředků České rozvojové agentury a Ministerstva zahraničních věcí ČR v rámci Programu zahraniční rozvojové spolupráce ČR a z fondů Evropské komise.